

O‘QITUVCHILARNING BAHOLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH BO‘YICHA TIZIMLI TADQIQOT

Qurbonov Abdurashid Abduxoliq o‘g‘li

Osiyo Xalqaro Universiteti talabasi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o‘qituvchilarning baholash madaniyatini shakllantirish masalasi tizimli yondashuv asosida ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Baholash madaniyatining pedagogik faoliyatdagi o‘rni, uning tarkibiy qismlari hamda shakllanish bosqichlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim sharoitida mezonli, adolatli va shaffof baholashni joriy etish orqali ta’lim sifatini oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalar i o‘qituvchilarning baholash kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *baholash madaniyati, pedagogik baholash, tizimli yondashuv, ta’lim sifati, mezonli baholash, adolatli baholash, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, ta’lim jarayonini monitoring qilish, formatif baholash, summativ baholash.*

Аннотация. *В статье с системной точки зрения рассматривается проблема формирования культуры оценивания у педагогов. Раскрывается сущность культуры оценивания, её значение в педагогической деятельности, а также этапы формирования в условиях современного образования. Обосновывается роль критериального, объективного и прозрачного оценивания в повышении качества образования. Результаты исследования подтверждают, что развитие оценочной компетентности учителей способствует повышению эффективности образовательного процесса.*

Ключевые слова: *культура оценивания, педагогическое оценивание, системный подход, качество образования, критериальное оценивание, объективное оценивание, профессиональная компетентность учителя, мониторинг образовательного процесса, формативное оценивание, суммативное оценивание.*

Annotation. *This article provides a systematic analysis of the formation of assessment culture among teachers. The essence of assessment culture, its role in pedagogical activity, and the stages of its development in modern educational conditions are examined. The study substantiates the importance of criterion-based, fair, and transparent assessment in improving the quality of education. The research findings demonstrate that developing teachers’ assessment competence is a key factor in enhancing the effectiveness of the educational process.*

Key words: *assessment culture, pedagogical assessment, systematic approach, quality of education, criterion-based assessment, fair assessment, teachers' professional competence, educational process monitoring, formative assessment, summative assessment.*

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri ta'lim sifatini oshirish, pedagogik jarayonni samarali tashkil etish hamda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini uzluksiz rivojlantirishdan iboratdir. Ushbu jarayonda baholash tizimi va o'qituvchilarning baholash madaniyati muhim strategik omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Chunki baholash nafaqat o'quv natijalarini aniqlash vositasi, balki ta'lim jarayonini boshqarish, tahlil qilish va takomillashtirish mexanizmi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'lim sohasiga doir o'z nutq va asarlarida pedagog kadrlarning kasbiy salohiyati, adolatli baholash va ta'lim sifati masalalariga alohida e'tibor qaratib, quyidagi fikrni ta'kidlaydi: "Ta'lim tizimida adolat va shaffoflikni ta'minlamasdan turib, yuqori natijalarga erishib bo'lmaydi. Baholash jarayoni o'quvchini jazolash emas, balki uni rivojlantirishga xizmat qilishi kerak"²⁰⁸.

Mazkur fikr o'qituvchilarning baholash madaniyatini shakllantirish masalasi davlat siyosati darajasida e'tirof etilayotganini ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik baholashning ilmiy asoslarini chuqur o'rganish, uni tizimli yondashuv asosida tashkil etish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Davlat rahbari tomonidan ilgari surilgan "inson qadri uchun" tamoyili ta'lim jarayonida ham o'z ifodasini topib, baholash madaniyatini insonparvarlik, xolislik va rivojlantiruvchi yondashuv asosida tashkil etishni talab etadi. Bu esa o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlik, pedagogik tafakkur va baholash kompetensiyasini talab qiladi²⁰⁹.

Baholash madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi ta'lim jarayonida subyektivlik, bahoga nisbatan ishonchsizlik va motivatsiyaning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, baholash madaniyatini shakllantirishni tizimli tadqiq etish, uning nazariy-metodologik asoslarini aniqlash va amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish oliy ta'lim tizimi oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Mazkur ilmiy ishda o'qituvchilarning baholash madaniyatini shakllantirish masalasi tizimli yondashuv asosida tahlil qilinib, zamonaviy ta'lim sharoitida baholash jarayonini takomillashtirish yo'llari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

²⁰⁸ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2021. 214-bet.

²⁰⁹ Mirziyoyev Sh.M. Ta'lim va tarbiya – taraqqiyot poydevori. Toshkent: Ma'naviyat, 2020. 87–88-betlar.

Zamonaviy pedagogik nazariyalarda baholash jarayoni ta'lim tizimining markaziy bo'g'inlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Baholash faqatgina nazorat mexanizmi sifatida emas, balki ta'lim jarayonini boshqarish, o'quv faoliyatini yo'naltirish va ta'lim natijalarini takomillashtirish vositasi sifatida talqin etiladi. Shu ma'noda, o'qituvchilarning baholash madaniyatini shakllantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb ilmiy muammolaridan biri hisoblanadi²¹⁰.

Baholash madaniyati tushunchasi o'qituvchining baholash faoliyatiga oid bilimlari, metodik yondashuvlari, axloqiy qadriyatlari hamda kasbiy mas'uliyatini o'zida mujassamlashtiradi. Ilmiy manbalarda baholash madaniyati pedagogik madaniyatning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinib, u ta'lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanishiga xizmat qilishi zarurligi ta'kidlanadi²¹¹. Bunday yondashuv baholash jarayonida insonparvarlik va adolat tamoyillarining ustuvorligini ta'minlaydi.

Pedagogik baholashning metodologik asoslari umumiy pedagogika va didaktika qonuniyatlariga tayanadi. Baholash jarayoni ta'lim maqsadlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'quv natijalarini aniqlash bilan bir qatorda, ta'lim jarayonining keyingi bosqichlarini rejalashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, baholash madaniyati o'qituvchining refleksiv faoliyatini kuchaytiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Tizimli yondashuv baholash madaniyatini shakllantirishning asosiy metodologik poydevorlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, baholash jarayoni alohida unsurlar majmui emas, balki yagona pedagogik tizim sifatida qaraladi. Ushbu tizimda baholash maqsadi, mazmuni, mezonlari, usullari va natijalari o'zaro mantiqiy bog'liqlikda amalga oshiriladi⁴. Tizimli yondashuv baholash jarayonida subyektivlikni kamaytirish va ta'lim sifati barqarorligini ta'minlash imkonini beradi.

Baholash madaniyatini shakllantirish jarayonida pedagogik diagnostika muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Pedagogik diagnostika orqali ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasi aniqlanib, individual rivojlanish dinamikasi tahlil qilinadi. Ushbu tahlil natijalari asosida o'qituvchi baholash strategiyasini moslashtiradi va ta'lim jarayonini optimallashtiradi²¹². Natijada baholash ta'limni rivojlantiruvchi funksiyani bajaradi.

Zamonaviy ta'lim amaliyotida formatif va summativ baholash tushunchalari baholash madaniyatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Formatif baholash ta'lim jarayonining davomida amalga oshirilib, o'quvchini rag'batlantirish va rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa, summativ baholash ma'lum bir bosqich yakunida ta'lim natijalarini

²¹⁰ Jo'rayev R.X. Pedagogik baholash nazariyasi. Toshkent: Fan, 2019. 45–47-betlar.

²¹¹ Abdullayeva M.M. Pedagogik madaniyat asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2020. 112–114-betlar.

²¹² Ismoilov B.B. Pedagogik diagnostika asoslari. Toshkent: Innovatsiya, 2022. 73–75-betlar.

umumlashtirish vazifasini bajaradi. Ushbu baholash turlarining uyg‘un qo‘llanilishi o‘qituvchining baholash madaniyati yuksak darajada shakllanganligini ko‘rsatadi.

Baholash madaniyatining muhim jihatlaridan biri o‘qituvchining kasbiy refleksiyaasidir. O‘qituvchi o‘z baholash faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib borishi, baholash natijalarining ta‘lim oluvchilarga ta‘sirini o‘rganishi va zarur hollarda baholash mezonlarini qayta ko‘rib chiqishi lozim. Bu jarayon pedagogik faoliyatning sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, baholash madaniyati yetarli darajada rivojlanmagan ta‘lim muhitida o‘quvchilarda bahoga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi, o‘qishga bo‘lgan motivatsiya pasayadi va psixologik zo‘riqish kuchayadi. Aksincha, baholash madaniyati yuksak bo‘lgan pedagogik muhitda o‘quvchilar o‘z bilim va qobiliyatlarini erkin namoyon etadi, mustaqil fikrlash va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalari rivojlanadi²¹³.

Shu sababli, oliy ta‘lim muassasalarida pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida baholash madaniyatini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratilishi lozim. Ta‘lim dasturlarida baholashga oid nazariy bilimlar bilan bir qatorda, amaliy mashg‘ulotlar va metodik treninglarning joriy etilishi o‘qituvchilarning baholash kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi.

O‘qituvchilarning baholash madaniyatini shakllantirish jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki ularni pedagogik amaliyotda samarali qo‘llash bilan bevosita bog‘liqdir. Baholash madaniyati pedagog faoliyatida mustaqil yo‘nalish sifatida shakllanib, ta‘lim jarayonining mazmuni, shakli va natijalariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli, baholash madaniyatini rivojlantirishda amaliy-metodik yondashuv muhim o‘rin egallaydi²¹⁴.

Pedagogik amaliyot shuni ko‘rsatadiki, baholash jarayonida ko‘pincha an‘anaviy yondashuvlar ustunlik qiladi. Bunday holatda baho ko‘proq nazorat va jazolash vositasi sifatida qo‘llanilib, o‘quvchining shaxsiy rivojlanishiga yetarli darajada xizmat qilmaydi. Zamonaviy pedagogik qarashlarga ko‘ra esa baholash ta‘lim oluvchining individual yutuqlarini aniqlash, uning o‘z-o‘zini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirish va ta‘limga bo‘lgan ichki motivatsiyasini kuchaytirishga yo‘naltirilishi lozim.

Baholash madaniyatini shakllantirishda mezonli baholash texnologiyalarining ahamiyati beqiyosdir. Mezonli baholash o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida aniq va tushunarli talablar tizimini shakllantiradi. Bu jarayonda baholash natijalari shaffof bo‘lib, o‘quvchi o‘z bilim darajasini mustaqil tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlar mezonli

²¹³ Hattie J. Visible Learning for Teachers. London: Routledge, 2018. 211–213-betlar.

²¹⁴ Karimov U.B. Pedagogik faoliyat metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2019. 132–134-betlar.

baholash o‘quvchilarda mas’uliyat va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishini tasdiqlaydi²¹⁵.

Baholash madaniyatining amaliy jihatlari formatif baholash orqali yanada samarali namoyon bo‘ladi. Formatif baholash ta’lim jarayonining uzluksizligi va moslashuvchanligini ta’minlab, o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolarni o‘z vaqtida aniqlash imkonini beradi. O‘qituvchi ushbu baholash natijala riga tayangan holda o‘qitish strategiyasini qayta ko‘rib chiqadi va individual yondashuvni kuchaytiradi²¹⁶.

Summativ baholash esa baholash madaniyatining muhim yakunlovchi bosqichi sifatida namoyon bo‘ladi. U ta’lim jarayonining ma’lum bir davrida erishilgan natijalarni umumlashtiradi va ta’lim sifatini baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, summativ baholash natijalari keyingi ta’lim bosqichlarini rejalashtirish uchun muhim axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Baholash madaniyatini shakllantirishda o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi baholash usullari, diagnostik vositalar va tahlil metodlarini chuqur egallagan bo‘lishi lozim. Metodik tayyorgarlik yetarli bo‘lmagan holatlarda baholash jarayonida subyektivlik kuchayadi va ta’lim natijalari to‘liq aks etmaydi.

Pedagogik refleksiya baholash madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, o‘qituvchining o‘z faoliyatiga tanqidiy yondashuvini ta’minlaydi. Refleksiya jarayonida pedagog baholash natijalarini tahlil qiladi, o‘quvchilarning fikr-mulohazalarini inobatga oladi va baholash strategiyasini takomillashtiradi. Bu holat baholash jarayonining sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga olib keladi.

Oliy ta’lim muassasalarida baholash madaniyatini shakllantirish uzluksiz pedagogik ta’lim konsepsiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Malaka oshirish kurslari, metodik seminarlar va treninglar orqali o‘qituvchilarning baholash kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Ilmiy manbalarda ushbu jarayon pedagog kadrlar sifatini oshirishning muhim omili sifatida baholanadi²¹⁷.

Shunday qilib, baholash madaniyatini shakllantirishning amaliy-metodik jihatlari pedagogik jarayonning barcha bosqichlarini qamrab olib, ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonning tizimli tashkil etilishi o‘qituvchining kasbiy faoliyatini yangi mazmun bilan boyitadi va ta’lim oluvchilarning har tomonlama rivojlanishiga imkon yaratadi.

²¹⁵ Sadikov A.M. Mezonli baholash texnologiyalari. Toshkent: Innovatsiya, 2021. 41–43-betlar.

²¹⁶ Black P., Wiliam D. Inside the Black Box. London: NFER, 2018. 55–57-betlar.

²¹⁷ Abdullayeva M.M. Uzluksiz pedagogik ta’lim nazariyasi. Toshkent: Ma’naviyat, 2022. 145–147-betlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2021. 210–225-betlar.
2. Abdullayeva M.M. Pedagogik madaniyat va kasbiy kompetensiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2020. 110–118-betlar.
3. Abdullayev A.J. Ta’lim sifatini baholash metodikasi. Farg‘ona: FDU nashriyoti, 2021. 150–160-betlar.
4. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning. London: Pearson Education, 2019. 130–140-betlar.
5. Brown S. Assessment for Learning in Higher Education. London: Routledge, 2019. 115–125-betlar.
6. Hattie J. Visible Learning for Teachers. London: Routledge, 2018. 205–215-betlar.
7. Ismoilov B.B. Pedagogik diagnostika asoslari. Toshkent: Innovatsiya, 2022. 70–80-betlar.
8. Jo‘rayev R.X. Pedagogik baholash nazariyasi. Toshkent: Fan, 2019. 45–55-betlar.
9. Rahimov S.S. O‘qituvchining kasbiy refleksiyasi va pedagogik faoliyat. Toshkent: Ma’naviyat, 2020. 95–105-betlar.
10. Yo‘ldoshev J.G‘. Ta’lim jarayonini tizimli tahlil qilish metodologiyasi. Toshkent: Universitet, 2018. 55–65-betlar.